

UOT 634.8: 631.523: 631

ABŞERON ŞƏRAİTİNDƏ BƏZİ ÜZÜM SORTLARININ MƏHSULDARLIQ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN İNKİŞAFININ AQRƏBİOLOJİ VƏ AQRƏTƏXNİKİ PARAMETRLƏRİ

Əliyeva M.Z., Nəcəfova A.B.

AzRKTN-nin Üzümçülük və Şərabçılıq ET İnstitutu, AZ1106, Bakı, Azadlıq pr.155

Məqalədə Abşeron ampeloqrafik kolleksiya bağında əkilib-becərilən üzüm sortlarının məhsuldarlıq göstəricilərindən (barlı zoğlar, zoğun bar əmsali, salxımların miqdarı, salxımların orta kütləsi, tənəyin məhsuldarlığı, hektar üzrə məhsul və.s) bəhs edilir. Tədqiqat zamanı müəyyən edilmişdir ki, Abşeron şəraitində becərilən üzüm sortların mexaniki və kimyəvi göstəricilərinə görə süfrə sortlar üçün qoyulan tələblərə cavab verir, məhsuldarlıq göstəriciləri qənaətbəxş səviyyədə olub (nəzarət Ağ Xəlili və Sarıgilə sortları ilə müqayisədə), tənəkləri yaxşı inkişaf edir, vegetasiya fazalarını normal keçirirlər.

Açar sözlər: *süfrə üzüm sortu, ampeloqrafik kolleksiya bağı, fenologiya, məhsuldarlıq, barlı zoğlar, barsız zoğlar, şəkərlilik*

Giriş

Üzüm bitkisinin məhsuldarlığı bir sıra mürəkkəb amillərin qarşılıqlı təsiri altında formalaşaraq, torpaq-iqlim şəraitindən, sortun birloji xüsusiyyətlərindən, genetik mənşəyindən və antropogen amillərdən bilavasitə asılıdır[1-9]. Üzüm məhsulunun həcminə və keyfiyyətinə təsir göstərən mühüm aqrətexnik tədbirlərdən biri budamadır. Onun əsas vəzifəsi kolların böyüməsini və məhsuldarlığını elə nizamlamaqdır ki, hər il müntəzəm olaraq konkret şəraitdə keyfiyyətli və bol məhsul almaq mümkün olsun. Üzümün məhsuldarlığına qışlayan (qışlayıcı) gözcüklərdəki mərkəzi tumurcuqlardakı çiçək topalarının (generativ rüşeym təməli) differensiasiyası böyük təsir göstərir [7-16, 18].

Üzüm tənəyinin məhsuldarlığına və onun keyfiyyətinə tənəyin budanması əhəmiyyətli təsir edir. Belə ki, cırılmış və yabani halda bitən tənəklərə daxil olan qida maddələrinin 86%-ə qədər vegetativ, 14%-i isə generativ orqanların inkişafına sərf olunur. Budama zamanı isə həmin qida maddələrinin 30-50%-i tənəkdə məhsulun formalaşmasına sərf olunur [11, 16].

Aqrətexniki tədbirlər içərisində sortların məhsuldarlığına və məhsulun keyfiyyətinə təsir göstərən əsas məhsuldarlıq elementi tənəyə yükvermə zamanı saxlanılan gözcüklərin sayıdır [7-16, 18]. Odur ki, üzüm sortlarının potensial məhsuldarlığının üzə çıxarılmasında onların birillik zoğlarının kəsilmə uzunluğu xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Tənəklərdə zoğ boyunca yerləşən gözcüklərin müxtəlif keyfiyyətdə olması müşahidə olunur. Belə ki, bir çox üzüm sortlarında zoğun əsasında yerləşən gözcüklərin barvermə qabiliyyəti yuxarıda yerləşənlərlə müqayisədə nisbətən aşağı olur. Bir çox müəllifin fikrincə, üzüm bitkisində zoğun yuxarı hissələrdə yerləşən gözcüklərdə çiçək topalarının yaxşı inkişaf etməsi onun genetik təbiəti ilə bağlıdır və təkamül prosesində qazandığı bioloji qanunauyğunluqdur. Aşağı gözcüklərin barvermə qabiliyyətinin zəif olması yazda onun daha tez formalaşması ilə izah olunur ki, bu zaman tənəyin yarpaq örtüyü kifayət qədər inkişaf etmir, o cümlədən qida maddələri zoğların intensiv böyüməsinə və vegetativ orqanların böyümə və inkişafına yönəlir. Bütün hallarda bar zoğu boyunca qışlayan gözcüklərin müxtəlif keyfiyyətdə olması budamanın uzunluğunu təyin edir [16].

Ona görə də tənəklərin budanması zamanı, onlar üzərində saxlanılacaq gözcüklərin sayı sortun bioloji xüsusiyyətindən (boyatma gücündən, tənəyin inkişaf vəziyyətindən və s.), becərilmə yerinin torpaq-iqlim şəraitindən, aqrətexniki fondan (qida sahəsindən, formavermədən, suvarmadan və s.) asılı olaraq tənzimlənməli və hər bir sort üçün ayrılıqda təyin edilməlidir.

Material və metodika

Tədqiqat işimizin materialları təcrübə sahəsində yetişdirilən bir sıra yerli və introduksiya olunmuş süfrə və kişmiş üzüm sortlarının tənəkləri təşkil edir. Üzüm sortlarının ampeloqrafik xüsusiyyətləri ümumi qəbul olunmuş metodlar əsasında aparılmışdır [2, 6, 9, 13-15]. Tədqiqatlardan alınan faktiki rəqəmlər riyazi işlənmiş, əldə olunmuş nəticələrin dürüslük səviyyəsi qeyri-parametrik üsul (*U-meyarı*) vasitəsilə yoxlanılmışdır [17].

Nəticələr və onların müzakirəsi

Ampeloqrafik Kolleksiya bağında əkilib-becərilən və öyrəndiyimiz süfrə üzüm sortlarının tənəklərinə Abşeron şəraiti üçün xarakterik olan qısa ştamblı çox qolu yelpik forması verilərək yetişdirilir. Tənəklərin əkin sxemi 3 x 1,5 m-dir. Budama zamanı zoğların kəsilmə uzunluğu tənəklərin məhsuldarlığına böyük təsir etdiyindən öyrənilən süfrə üzümü sortlarının birillik zoğlarının tumurcuqlarının barvermə xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatlar zamanı təyin edilmişdir ki, məhsuldar tumurcuqlar Ağ xəlili sortunda 5-9-cu, Novrast sortunda 5-10-cu, Qara kişmiş sortunda 4-12-ci, Çəhrayı kişmiş sortunda 4-13-cü, Qara yay üzümü sortunda 6-11-ci, Kardinal sortunda 4-12-ci, Yumru kişmiş sortunda 5-12-ci, Mumlu muskat sortunda 6-11-ci, Sarıgilə sortunda 5-10-cu, Dərbənd muskatı sortunda 5-11-ci, Hamburq muskatı sortunda 5-12-ci, Xalac sortunda 4-11-ci, Rişbaba sortunda 4-11-ci, Özbəkistan muskatı sortunda 4-11-ci, Şamaxı mərəndisi sortunda 4-10-cu buğumlarda inkişaf edir (cədvəl 1).

Cədvəl 1

Tədqiq edilən süfrə üzüm sortlarının birillik zoğlarının tumurcuqlarının məhsuldarlıq xüsusiyyətləri

Sortlar	Bar zoğlarında tumurcuqların sıra nömrəsi														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Tezyetişən sortlar															
Ağxəlili (nəzarət)	-	-	-	-	+	+	++	++	+	-	-	-	-		
Novrast	-	-	-	-	+	+	+	++	++	++	+	+			
Qarakişmiş	-	-	-	+	+	+	++	++	+	+	+	+	-	-	-
Çəhrayıkişmiş	-	-	-	+	+	+	+	+	++	++	++	+	+	-	-
Qarayayüzümü	-	-	-	-	-	+	++	+++	++	++	+	-	-	-	
Kardinal	-	-	-	-	+	+	++	+++	+++	++	+	-	-	-	
Yumrukişmiş	-	-	-	-	+	+	+	++	++	+	+	+	-	-	-
Mumlumuskat	-	-	-	-	-	+	+	++	++	+++	++	-			
Gecyetişən sortlar															
Sarıgilə (nəzarət)	-	-	-	-	+	+	++	++	+	+	-	-	-		
Dərbəndmuskatı	-	-	-	-	+	+	+	+	++	++	+	-			
Hamburqmuskatı	-	-	-	-	+	+	+	+	++	++	++	+	-	-	
Xarac	-	-	-	+	+	+	++	++	++	+	+	-	-		
Rişbaba	-	-	-	+	+	+	++	++	++	+	+	-	-		
Özbəkistanmuskatı	-	-	-	+	+	++	++	+	+	+	+	-			
Şamaxımərəndisi	-	-	-	+	+	+	++	+	+	+	-	-	-		

Qeyd: - məhsulsuztumurcuqlar (zoğlar)

+ birsalxımlızoğinkişafedəntumurcuq

++ ikisalxımlızoğinkişafedəntumurcuq

+++ üç salxımlı zoğ inkişaf edən tumurcuq

Buna əsaslanaraq zoğlar orta hesabla Ağ xəlili sortu 13, Novrast sortu 12, Qara kişmiş sortu 15, Çəhrayı kişmiş sortu 15, Qara yay üzümü sortu 14, Kardinal sortu 14, Yumru kişmiş sortu 15, Mumlu muskat sortunda 12, Sarıgilə sortunda 13, Dərbənd muskatı sortu 12, Hamburq muskatı sortu 14, Xalac sortu 13, Rişbaba sortu 13, Özbəkistan muskatı sortu 12, Şamaxı mərəndisi sortu 13

gözə kəsilmişdir.

Ümumiyyətlə, budama zamanı Ağ xəlili sortunun tənəyinə 37 ədəd, Novrast sortunun tənəyinə

38 ədəd, Dərbənd muskatı sortunun tənəyinə 49 ədəd, Hamburq muskatı sortunun tənəyinə 45 ədəd, Qara kişmiş sortunun tənəyinə 59 ədəd, Çəhrayı kişmiş sortunun tənəyinə 47 ədəd, Qara yay üzümü sortunun tənəyinə 44 ədəd, Kardinal sortunun tənəyinə 44 ədəd, Yumru kişmiş sortunun tənəyinə 45 ədəd, Mumlu muskat sortunun tənəyinə 50 ədəd, Sarıgilə sortunun tənəyinə 60 ədəd, Xalac sortunun tənəyinə 53 ədəd, Rişbaba sortunun tənəyinə 53 ədəd, Özbəkistan muskatı sortunun tənəyinə 46 ədəd, Şamaxı mərəndisi sortunun tənəyinə isə 42 ədəd göz yükü verilmişdir.

Öyrənilən sortların tənəklərində tumurcuqların açılma vaxtı 88,6-92,5% gözlər inkişaf etmişdir. Əgər budama zamanı tənəklərə düzgün yük norması verilməzsə, yəni tənəklərə həddən artıq çox yük verilsə tumurcuqların çox hissəsi açılmır və inkişafdan qalır.

Üzüm sortlarının perspektivliyinin qiymətləndirilməsində onların becərildiyi konkret şəraitdə məhsuldarlıq göstəricilərinin inkişafının öyrənilməsi vacib tədqiqatlardandır. Bunu əsas tutaraq Abşeron Ampeloqrafik Kolleksiya bağında əkilib-becərilən 15 yerli və introduksiya olunmuş üzüm sortlarının əsas məhsuldarlıq göstəricilərinin - tənəkdə məhsullu zoğların miqdarı, bar əmsali, salxımların sayı, salxımların orta çəkisi, zoğun məhsuldarlığı, bir kolun məhsuldarlığı, hektara düşən məhsuldarlıq və s. kimi tədqiq edilmişdir.

Öyrənilən üzüm sortlarının tənəklərinə onların bioloji və inkişaf xüsusiyyətlərindən, həmçinin bölgənin torpaq-iqlim şəraitindən asılı olaraq müxtəlif yük normaları verilmişdir. Belə ki, Ağ xəlili sortuna 37 ədəd, Novrasta 45 ədəd, Qara kişmişə 59 ədəd, Çəhrayı kişmişə 47 ədəd, Qara yay üzümünə 44 ədəd, Kardinala 44 ədəd, Yumru kişmişə 45 ədəd, Mumlu muskata 50 ədəd, Sarıgiləyə 38 ədəd, Dərbənd muskatına 49 ədəd, Hamburq muskatına 60 ədəd, Xalaca 53 ədəd, Rişbabaya 53 ədəd, Özbəkistan muskatına 46 ədəd, Şamaxı mərəndisinə 42 ədəd göz yükü verilmişdir (cədvəl 2).

Tədqiqatlar zamanı məlum olmuşdur ki, öyrənilən üzüm sortlarında budama zamanı saxlanılmış tumurcuqların bir qismi müxtəlif səbəblərdən açılmır və inkişafdan qalır. Təyin edilmişdir ki, tədqiq olunan üzüm sortlarında tumurcuqların açılma miqdarı 88,6 (Kardinal) – 93,3% (Hamburq muskatı) arasında tərəddüd etmişdir. Tumurcuqların açılma miqdarı Ağ xəlilidə 89,2%, Novrastda 88,9%, Qara kişmişdə 88,7%, Yumru kişmişdə 88,9%, Sarıgilədə 89,5%, Çəhrayı kişmişdə 91,5%, Dərbənd muskatında 91,8%, Mumlu muskatda 90,0%, Şamaxı mərəndisində 90,5%, Özbəkistan muskatında 91,3%, Rişbabada 92,5%, Xalacda 92,5%, Hamburq muskatında 93,3% təşkil etmiş və açılmış gözcüklərdən zoğlar inkişaf etmişdir. Sortların bioloji xüsusiyyətlərindən asılı olaraq tənəklərdə əmələ gəlmiş zoğların bir qismi məhsulsuz, bir qismi isə əsasən bir, iki, bəzi hallarda üç salxım əmələ gəlir. Aparılan araşdırmalar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, öyrənilən sortların tənəklərində çiçək salxımları adətən zoğlarda yeddinci buğuma qədər əmələ gəlir və əsasən ən çox IV-VI buğumlarda yerləşir. Məhsullu zoğlar Ağ xəlili, Novrast, Qara kişmiş, Çəhrayı kişmiş, Yumru kişmiş, Sarıgilə, Dərbənd muskatı, Hamburq muskatı, Xalac, Rişbaba, Şamaxı mərəndisi sortlarının tənəklərində 1-2 salxımlı, Qara yay üzümü, Kardinal, Mumlu muskat, Özbəkistan muskatı sortlarının tənəklərində isə 1-3 salxımlı olmuşdur.

Ümumiyyətlə, tədqiq olunan sortlarda məhsullu zoğların miqdarı Ağ xəlilidə 53,6% (1 salxımlı-39,4%, 2 salxımlı-14,2%), Novrastda 72,5% (1 salxımlı-38,3%, 2 salxımlı-34,2%), Qara kişmişdə 60,0% (1 salxımlı-44,0%, 2 salxımlı-16,0%), Çəhrayı kişmişdə 73,6% (1 salxımlı-48,8%, 2 salxımlı-24,8%), Qara yay üzümündə 55,5% (1 salxımlı-26,5%, 2 salxımlı-23,0%, 3 salxımlı-6,0%), Kardinalda 65% (1 salxımlı-45,3%, 2 salxımlı-13,7%, 3 salxımlı-6,0%), Yumru kişmişdə 64,5% (1 salxımlı-56,2%, 2 salxımlı-8,3%), Mumlu muskatda 64,4% (1 salxımlı-40,0%, 2 salxımlı-13,3%, 3 salxımlı-11,1%), Sarıgilədə 56,9% (1 salxımlı-46,1%, 2 salxımlı-10,8%), Dərbənd muskatıda 74,1% (1 salxımlı-63,7%, 2 salxımlı-10,4%), Hamburq muskatıda (1 salxımlı-35,1%, 2 salxımlı-28,6%), Xalacda 73,9% (1 salxımlı-63,7%, 2 salxımlı-10,2%), Rişbabada 76,2% (1 salxımlı-64,0%, 2 salxımlı-12,2%), Özbəkistan muskatında 54,0% (1 salxımlı-31,0%, 2 salxımlı-15,0%, 3 salxımlı-8,0%), Şamaxı mərəndisində 58,3% (1 salxımlı-43,9%, 2 salxımlı-14,4%) həddində müəyyən olunmuşdur. Tez yetişən sortlarda (Novrast, Qara kişmiş, Qara yay üzümü,

Kardinal, Yumru kişmiş, Mumlu muskat) məhsullu zoğların miqdarı 55,5-73,6% arasında dəyişməkdə nəzarət Ağ xəlili (53,6%) sortundan üstün göstəriciyə malik olmuşdurlar. Gec yetişən sortlarda da (Dərbənd muskatı, Hamburq muskatı, Xalac, Rişbaba, Şamaxı mərəndisi) məhsullu zoğların miqdarı (58,3-76,2%) nəzarət Sarıgilə sortundan (56,9%) üstünlük təşkil etmişdir (Özbəkistan muskatı sortu istisna olmaqla 54,0%).

Üzüm sortlarının ən vacib məhsuldarlıq elementlərindən biri də tənəklərdə salxımların ümumi sayının ümumi yaşıl zoğların sayına nisbətini ifadə edən bar əmsəlidir. Aparılan təhlil və araşdırmalar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, bu göstərici tədqiq olunan sortlarda 0,70 (Ağ xəlili, Şamaxı mərəndisi)-1,09 (Novrast) arasında tərəddüd etmişdir. Bar əmsəli Ağ xəlili (0,70), Qara kişmiş (0,77) Yumru kişmiş (0,73), Sarı gilə (0,79), Şamaxı mərəndisi (0,70) sortlarında nisbətən aşağı, Novrast (1,09), Çəhrayı kişmiş (0,98), Qara yay üzümü (0,85), Kardinal (0,92), Dərbənd muskatı (0,84), Hamburq muskatı (0,92), Xalac (0,86), Rişbaba (0,88), Mumlu muskat (0,98), Özbəkistan muskatı (0,86), sortlarında isə nisbətən yüksək olmuşdur (cədvəl 2).

Aparılan tədqiqatlarla müəyyən olunmuşdur ki, tez yetişən sortlarda (Novrast, Qara kişmiş, Çəhrayı kişmiş, Qara yay üzümü, Kardinal, Yumru kişmiş, Mumlu muskat) zoğun məhsuldarlığı - 37,2-44,5 qram x şəkər arasında dəyişmiş və Ağ xəlili nəzarət sortundan (21,4 qram x şəkər) üstünlük təşkil etmişdirlər. Gec yetişən sortlarda isə (Dərbənd muskatı, Hamburq muskatı, Xalac, Rişbaba, Özbəkistan muskatı, Şamaxı mərəndisi) zoğun məhsuldarlığı 33,6-45,2 qram x şəkər arasında təşkil etmiş və nəzarət Sarıgilə sortundan (26,8 qram x şəkər) yüksək göstəriciyə malik olmuşdurlar. Ümumiyyətlə, zoğun məhsuldarlığına görə Ağ xəlili və Sarıgilə nəzarət sortları orta, Çəhrayı kişmiş (39,2 qram x şəkər), Yumru kişmiş (37,2 qram x şəkər), Dərbənd muskatı (37,7 qram x şəkər), Hamburq muskatı (38,0 qram x şəkər), Xalac (36,6 qram x şəkər), Rişbaba (36,8 qram x şəkər), Şamaxı mərəndisi (33,6 qram x şəkər), Qara yay üzümü (40,0 qram x şəkər) sortları yüksək məhsuldar, Qara kişmiş (44,0 qram x şəkər), Novrast (47,8 qram x şəkər), Kardinal (44,5 qram x şəkər), Mumlu muskat (42,4 qram x şəkər), Özbəkistan muskatı (45,2 qram x şəkər) sortları isə çox yüksək məhsuldar olmuşdurlar.

Üzüm sortlarının məhsuldarlıq göstəriciləri

Cədvəl 2

Sortlar	Gözcük yükü, ədəd	Məhsulluzoğlar; %-lə				Barəmsəli	Zoğların məhsuldarlığı; qram x şəkər	Şəkərlilik; q/100sm ³
		bir salxımlı	iki salxımlı	üç salxımlı	cəmi			
Tezyetişən sortlar								
Ağxəlili (nəzarət)	37	39,4	14,2	-	53,6	0,70	21,4	16,1
Novrast	45	38,3	34,2	-	72,5	1,09	47,8	16,9
Qarakışmiş	59	44,0	16,0	-	60,0	0,77	44,0	19,8
Çəhrayıkişmiş	47	48,8	24,8	-	73,6	0,98	39,2	20,1
Qarayayüzümü	44	26,5	23,0	6,0	55,5	0,85	40,0	17,7
Kardinal	44	45,3	13,7	6,0	65,0	0,92	44,5	15,8
Yumrukişmiş	45	56,2	8,3	-	64,5	0,73	37,2	20,8
Mumlumuskat	50	40,0	13,3	11,1	64,4	0,98	42,4	18,8
Gecyetişən sortlar								
Sarıgilə (nəzarət)	38	46,1	10,8	-	56,9	0,69	26,8	21,5
Dərbəndmuskatı	49	63,7	10,4	-	74,1	0,84	37,7	17,6
Hamburqmuskatı	60	35,1	28,6	-	63,7	0,92	38,0	19,5
Xalac	53	63,7	10,2	-	73,9	0,86	36,6	17,9
Rişbaba	53	64,0	12,2	-	76,2	0,88	36,8	17,7
Özbəkistanmuskatı	46	31,0	15,0	8,0	54,0	0,86	45,2	16,4
Şamaxımərəndisi	42	43,9	14,4	-	58,3	0,70	33,6	18,4

Tədqiqat və araşdırmalarla müəyyən olunmuşdur ki, məhsuldarlığın ən vacib elementlərindən olan tənəkdə salxımların sayı müxtəlif olmaqla 23 (Ağ xəlili, Sarıgilə)-51 ədəd (Hamburq muskatı) arasında tərəddüd etmişdir. Salxımların sayı tez yetişən sortlarda nəzarət Ağ xəlilidən (23 ədəd) çox olmuş və Novrastda 43 ədəd, Qara kişmişdə 40 ədəd, Çəhrayı kişmişdə 42 ədəd, Qara yay üzümündə 34 ədəd, Kardinalda 36 ədəd, Yumru kişmişdə 29 ədəd, Mumlu muskatda 44 ədəd əmələ gəlmişdir. Gec yetişən sortlarda da salxımların say göstəricisi nəzarət Sarıgilə sortundan (23 ədəd) üstünlük təşkil etmiş və Dərbənd muskatında 38 ədəd, Hamburq muskatında 51 ədəd, Xalacda 42 ədəd, Rişbabada 42 ədəd, Özbəkistan muskatında 36 ədəd, Şamaxı mərəndisində 27 ədəd təşkil etmişdir. Aparılan riyazi-statistik araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, salxımların say göstəricisinə görə öyrənilən sortların nəzarətlə müqayisədə əhəmiyyətli dürüstlük təşkil edirlər (cədvəl 3).

Salxımların orta çəkisi məhsuldarlığın vacib göstəricilərindən biridir. Araşdırma və təhlillər zamanı müəyyən olunmuşdur ki, salxımların orta kütləsi tez yetişən sortlar arasında Ağ xəlili nəzarət sortunda 190,2 qram təşkil etdiyi halda-Novrast (259,3 qram), Qara kişmiş (288,5 qram), Çəhrayı kişmiş (199,0 qram), Qara yay üzümü (265,7 qram), Kardinal (306,0 qram), Yumru kişmiş (245,0 qram), Mumlu muskat (230,0 qram) sortlarında yüksək olmuşdur. Salxımların orta çəkisi gec yetişən (Dərbənd muskatı, Hamburq muskatı, Xalac, Rişbaba, Özbəkistan muskatı, Şamaxı mərəndisi) sortlarda 211,7-320,6 qram arasında dəyişməklə Sarıgilə nəzarət sortundan (180,4 qram) üstünlük təşkil etmişdirlər. Əldə edilən bu nəticə riyazi-statistik işlənmələr vasitəsilə də sübuta yetirilmişdir. Riyazi-statistik araşdırmalar zamanı həm tez yetişən, həm də gec yetişən sortların salxımlarının orta kütləsinin nəzarət sortları ilə müqayisədə fərqlinin əhəmiyyətli dürüstlük təşkil etdiyi aydınlaşdırılmışdır.

Cədvəl 3

Üzüm sortlarının əsas məhsuldarlıq göstəricilərinin riyazi-statistik işlənmələrinin nəticələri

Sortlar	Tənəkdə salxımların sayı; ədəd	Salxımların orta kütləsi; qram	Tənəyin orta məhsuldarlığı; kq	Hektara düşən məhsul; sentner
Tezyetişən sortlar				
Ağxəlili (nəzarət)	23± 0,58	190,2±4,47	4,2±0,15	94,0±3,20
Novrast	*43±2,0	259,3±10,6	**11,2±0,36	**249,6±8,26
Qarakışmiş	*40±0,86	288,5±6,17	**11,6±0,27	**258,5±5,71
Çəhrayıkişmiş	*42±1,10	199,0±4,63	*8,4±0,16	**186,0±3,54
Qarayayüzümü	*34±1,61	265,7±6,24	*9,0±0,38	**199,2±8,30
Kardinal	*36±0,85	306,0±5,55	*10,8±0,34	**240,0±7,60
Yumrukişmiş	*29±0,79	245,0±4,93	*7,2±0,17	*160,0±4,11
Mumlumuskat	*44±0,79	230,0±4,11	*10,0±0,21	**222,2±4,50
Orta-gecyetişən sortlar				
Sarıgilə (nəzarət)	23±0,65	180,4±4,07	4,2±0,13	116,0±2,89
Dərbəndmuskatı	*38±0,55	255,2±4,30	*9,7±0,54	*216,2±4,95
Hamburqmuskatı	*51±1,99	211,7±4,66	**11,0±0,36	**244,4±7,92
Xalac	*42±0,82	238,0±4,93	**10,0±0,25	**229,6±4,56
Rişbaba	*42±0,58	236,0±4,07	**10,3±0,25	**228,8±5,40
Özbəkistanmuskatı	*36±1,65	320,6±4,93	**11,3±0,50	**256,8±10,9
Şamaxımərəndisi	*27±1,16	260,7±8,50	*6,8±0,21	*151,0±4,40

Qeyd: * p<0,05; **p<0,001; ***p>0,05; P- nəzarətə görə fərqin dürüstlüyü (U meyarına görə)

Tədqiqatlar zamanı müəyyən edilmişdir ki, öyrənilən üzüm sortlarının tənəklərinin məhsuldarlığı geniş diapozonda dəyişərək, 4,2-11,6 kq arasında tərəddüd etmişdir. Tez yetişən sortlarda tənəyin məhsuldarlığı nəzarət Ağ xəlili sortundan (4,2 kq) yüksək olmaqla, 7,2-11,6 kq arasında təşkil etmişdir. Belə ki, tənəyin məhsuldarlığı Novrastda 11,2 kq, Qara kişmişdə 11,6 kq, Çəhrayı kişmişdə 8,4 kq, Qara yay üzümündə 9,0 kq, Kardinalda 10,8 kq, Yumru kişmişdə 7,2 kq, Mumlu muskatda 10,0 kq təşkil etmiş və nəzarətdən (Ağ xəlili 4,2 kq) nəzərəcarpacaq üstünlük nümayiş etdirmişdirlər.

Ayrı-ayrı tədqiqatçıların və bizim tədqiqatlarımızdan bir daha belə nəticəyə gəlmək olar ki, tənəkdə əmələ gələn məhsulun çoxluğu salxımların miqdarından və onların iriliyindən (kütlesindən) asılıdır. Əldə edilən nəticə, yəni nəzarət sortu ilə müqayisədə meydana çıxan üstünlük aparılan riyazi-statistik araşdırmalar nəticəsində də təsdiqini tapmışdır və nəzarətlə müqayisədə fərqin əhəmiyyətli dürüstlük təşkil etdiyi aydınlaşdırılmışdır. Gec yetişən sortlarda isə tənəyin məhsuldarlığı nəzarət Sarigilə sortu ilə müqayisədə (4,2 kq) kifayət qədər yüksək olmuş və Dərbənd muskatında 9,7 kq, Hamburq muskatında 11,0 kq, Xalacda 10,0 kq, Rişbabada 10,3 kq, Şamaxı mərəndisində 6,8 kq həddində müəyyən edilmişdir. Hektara düşən məhsul da üzüm sortlarının ən vacib göstəricilərdən olub, onların təsərrüfat dəyərini müəyyənləşdirir. Öyrənilən sortların hektara düşən məhsuldarlıq göstəricilərinin də öyrənilməsinə dair tədqiqat işləri aparılmışdır. Müəyyən olunmuşdur ki, hektara düşən məhsul (sentnerlə) tez yetişən sortlarda 160,0 (Yumru kişmiş)-258,5 sentner (Qara kişmiş) arasında dəyişməklə nəzarət Ağ xəlili sortundan (94,0 sentner) kifayət qədər yüksək məhsuldarlıq nümayiş etdirmişdirlər. Hektara düşən məhsul Novrastda 249,6 sentner Qara kişmişdə 258,5 sentner, Çəhrayı kişmişdə 186,0 sentner, Qara yay üzümündə 192,2 sentner, Kardinalda 240,0 sentner, Yumru kişmişdə 160,0 sentner, Mumlu muskatda 222,2 sentner təşkil etdiyi halda nəzarət Ağ xəlili sortunda nəzərə çarpacaq aşağı 94,0 sentner olmuşdur. Nəzarət sortu ilə digər sortların müqayisəli riyazi-statistik təhlil zamanı da fərqin dürüstlüyünün əhəmiyyətli səviyyədə olduğu aşkarlanmışdır. Gec yetişən sortlarda da hektara düşən məhsul nəzarət kimi tədqiq olunan Sarigilə sortundan kifayət qədər üstünlük nümayiş etdirmişdirlər. Bu göstərici Sarigilə nəzarət sortunda 94,0 sentner təşkil etdiyi halda Dərbənd muskatında 216,2, Hamburq muskatında 244,4, Xalacda 229,6, Rişbabada 228,8, Özbəkistan muskatında 256,8, Şamaxı mərəndisində 151,0 sentner təşkil etmişdir. Nəzarət sortuna görə gec yetişən sortlarda müşahidə olunan üstünlük riyazi-statistik işləmələr nəticəsində də sübuta yetirilmişdir.

Tədqiqatlardan aydın olmuşdur ki, Abşeron şəraitində əkilib-becərilən yerli və introduksiya olunmuş süfrə üzüm sortlarının əksər məhsuldarlıq göstəriciləri yüksək səviyyədə inkişaf edir. Bu sortların təsərrüfatlarda geniş becərilməsi süfrə üzümçülüynün inkişafına xeyli kömək edəcək, üzümlüklərin məhsuldarlığını yüksəldəcək və təzə üzüm məhsulunun çeşidini zənginləşdirməklə yanaşı əhalinin keyfiyyətli süfrə üzümünə olan tələbatın ödənilməsinə xeyli yaxşılaşdırmaq imkanı verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. **Abasova X.T.** Abşeron şəraitində bəzi texniki üzüm sort və formalarının morfometri qiymətləndirilməsi // AMEA MNB elmi əsərləri, Bakı, 2016, XIV cild, s.29- 40
2. **Amanov M.V.** Məhsuldar üzümlüklərdə budama, formavermə, quru budama və yaşıl əməliyyatların aparılma qaydaları // AzETÜŞİ-nun elmi əsərlərinin tematik məcmuəsi. Bakı, 1999, XI cild, s. 50-58.
3. **Qurbanov M.R.,** Abasova X.T., Nəcəfova A.B., Səlimov V.S. Ampeloqrafik kolleksiya bağında becərilən bəzi süfrə və texniki üzüm sortlarının məhsuldarlıq xüsusiyyətinə görə qiymətləndirilməsi //AMEA Botanika İnst-nun əsərləri, Bakı: Elm, 2010, XXX cild, s.197-202
4. **Qurbanov M.R.,** Səlimov V.S. Azərbaycanın bəzi kişmiş üzüm sortlarının klon seleksiyası // AMEA Məruzələr, 2014, LXX cild, № 3, s. 70-74
5. **Nəcəfova A.B.** Abşeron şəraitində yerli və introduksiya olunmuş üzüm sortlarının perspektivliyinin qiymətləndirilməsi // AMEA MNB elmi əsərləri Bakı, 2016, XIV c., s.41-48
6. **Səlimov V.S.** Üzüm genotiplərinin ampeloqrafik tədqiqat üsulları. Bakı: Müəllim, 2014, 184 s.
7. **Şükürov A.S.** Cəlilabad şəraitində bəzi introduksiya olunmuş üzüm sortlarının məhsuldarlıq göstəricilərinin qiymətləndirilməsi // AMEA MNB elmi əsərləri Bakı, 2016, XIV cild, s.54-61
8. **Şükürov A.S.** Müxtəlif ekoloji şəraitdəki üzüm sortlarının aqrobioloji və təsərrüfat-texnoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi. Aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan diss. avtoreferatı. Bakı, 2016, 24 s.

9. **Аманов М.В.** Изучение биоморфологических, хозяйственно-технологических особенностей дикорастущего винограда Азербайджана и применение в селекции устойчивых видов. Автореф. дисс.. доктора сельскохозяйственных наук.-Баку, 2006, 41 с.
10. **Дикань А.П., Семенюк В.А.** Потенциальная плодородность сортов винограда с групповой устойчивостью в различных природно –виноградарских районах Крыма //«Магарач» Виноградарство и виноделие. 2001, № 3, с. 7-10
11. **Зармаев А.А.** Влияние формировки куста и нагрузки побегами на продуктивность винограда сорта Молдова и Юбилей Журавля // Садоводство и виноградарство, 1998, № 2, с. 14-16.
12. **Караев М.К.** Продуктивность винограда в зависимости от формы его куста // Виноделие и виноградарство. 2/2006, с. 40-41.
13. **Лазеревский М.А.** Изучение сортов винограда. Ростов-на-Дону: Изд. Ростовского университета, 1963, 152 с
14. **Макаров С.Н.** Научные основы методики опытного дела в виноградарстве. Труды, том IX. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964, 280 с.
15. **Матузок Н.В., Плахотников Н.Н.** Рекомендации по определению оптимальной технологии возделывания винограда // Технологии производства элитного посадочного материала и виноградной продукции, отбора лучших протоклонов винограда. Краснодар 2005, с. 50-62.
16. **Плахотников Н.Н.** Биологические показатели прогнозирования урожая технических сортов винограда в экологических условиях Анапо-Таманской зоны. Автореферат диссерт.на соискание уч. степени канд. сел/хоз наук. Краснодар, 2009, 23 с
17. **Рокицкий П.Ф.** Биологическая статистика. Минск: Вышэйш. школа, 1973, 320 с.
18. **Семенюк В.А.** Потенциальная плодородность, ее эффективное использование для прогнозирования и выращивания высокого урожая сортов винограда с групповой устойчивостью в предгорье Крыма. Автореф.дисс. на соис. уч.ст.канд. с/х. наук, Ялта, 2006, 21 с.

Алиева М.З., Наджафова А.Б.

АГРОБИОЛОГИЧЕСКИЕ И АГРОТЕХНИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ РАЗВИТИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ УРОЖАЙНОСТИ НЕКОТОРЫХ СОРТОВ ВИНОГРАДА В УСЛОВИЯХ АБШЕРОНА

В статье рассказывается о показателях продуктивности (плодоносные побеги, коэффициент плодородия, количество гроздей, средняя масса гроздей, урожайность куста, урожайность с гектара и др.) и особенностях роста и развития сортов винограда, выращиваемых в Абшеронской Ампелографической коллекции Абшерона и обладающих превосходством по комплексным признакам и свойствам по сравнению со стандартными – контрольными сортами АгХалили и Сарыгиля.

Ключевые слова: столовый сорт винограда, ампелографическая коллекция, фенология, урожайность, плодоносные побеги, бесплодные побеги, сахаристость

Aliyeva M.Z., Nacafova A.B.

AGROBIOLOGICAL AND AGROTECHNICAL PARAMETERS OF DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVITY INDICATORS OF SEVERAL GRAPE VARIETIES IN THE CONDITIONS OF APSHERON

The article tells about the indexes of productivity (productive shoots, productivity coefficient, number of the bunches, bunches' average weight, plant's productivity, productivity from 1 hectare etc.) and the specifics of the growth and development of the grape varieties cultivated in the Absheron Ampelographic collection. These varieties are adaptable to soil-climatic conditions of the Absheron zone and prevail on the complex signs and properties compared with control standard grapevine varieties such as Ag Khalili and Sarygila.

Keywords: table grape varieties, ampelographic collection, phenology, productivity, fruit-bearing shoots, fruitless shoots, sugar content.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.IX.2018